

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

В.І. Борейко, доктор економічних наук,

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне*

Суспільно-історичний розвиток людства безпосередньо пов'язаний з використанням природних ресурсів та взаємодією людини з навколишнім природним середовищем. При цьому науково-технічний прогрес в розвитку людської цивілізації завжди залежав від того які із природних ресурсів людина могла залучити для використання на свою користь. Проте, якщо ведення аграрного виробництва спричиняло помірне навантаження на природне середовище, то інтенсифікація промислового виробництва мала наслідком не тільки видобування з надр землі корисних копалин, а й фізичне, хімічне, біологічне та радіоактивне забруднення довкілля: атмосфери, ґрунтів, водоймищ та підземного простору.

В результаті надмірного антропогенного навантаження на навколишнє середовище природа втратила здатність до самовідтворення, вичерпуються запаси нафти, газу, відчувається нестача орної землі, лісів та води, а середовище проживання людини досить часто становить для неї загрозу.

Зазначене спонукало людство наприкінці II тисячоліття перейти до нового етапу у взаємовідносинах з природою, свідками якого ми є. Якщо приблизно до шістдесятих років XX століття будь-які діяння людини визначалися економічною доцільністю, то з цього періоду, спочатку в окремих економічно розвинутих країнах світу, а потім і в інших державах на перше місце виходять екологічні та соціальні імперативи, або здоров'я природи і людини. Як наслідок виникла наука економіка природокористування, завданням якої є забезпечення раціонального використання природних компонентів та збереження довкілля для майбутніх поколінь.

До світових природоохоронних процесів долучилася і Україна. На сьогодні в нашій країні можна виділити кілька провідних центрів, які здійснюють дослідження в еколого-економічній сфері. Серед них виділимо:

- *київський*, який репрезентує Інститут економіки природокористування і сталого розвитку НАН України, в якій працювали і працюють такі відомі вчені: Дорогунцов С. І., Борщевський П. П., Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Хлобистов Є. В., Бистряков І. К., Коваль Я. В. та ін.;

- *львівський*, провідну роль в якому відіграють Національний лісотехнічний університет України, Львівський національний аграрний університет та інститут регіональних досліджень НАН України. В цих закладах процесам взаємодії людини і природи присвятили свої роботи: Туниця Ю. Ю., Долішній М. І., Генсірук С. А., Горшенін М. М., Стадницький Ю. І., Кравців В. С., Снігинський В. В., Ступень М. Г., Сохнич А. Я. та ін.;

- *одеський*, який очолює Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Науковий потенціал одеської школи складають Буркинський Б. В., Мелешкін М. Т., Харічков С. К., Галушкіна Т. П., Степанов В. М., Осипов В. М., Андрєєва Н. М. та ін.

Однак слід відмітити, що біля витоків української школи економіки природокористування стояли вчені з невеликого обласного центру, які працювали в Сумському державному університеті (СумДУ) на чолі з доктором економічних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України Балацьким Олегом Федоровичем. Сьогодні свою діяльність з цією школою пов'язують відомі вчені: Мельник Л. Г., Мішенін Є. В., Іляшенко С. І., Теліженко О. М., Царенко О. М., Карпіщенко О. І., Козьменко С. М., Журавський А. Ю., Тархов В. П., Борнос В. М., Лапін Є. В., Кислий В. М., Прокопенко О. В., Лук'янихін В. О.

Дослідження за напрямом економіка природокористування та охорони навколишнього середовища розпочалися на кафедрі управління СумДУ у 1969 році [1]. Із сімдесятих років XX століття вчені очолювані Балацьким О. Ф. активно долучилися до розробки методик для розрахунку збитків, яких зазнає національне господарство в результаті забруднення довкілля.

Ще в 1973 році групами вчених, які очолював Балацький О. Ф., було завершено науково-дослідну роботу на тему: «Визначення збитку, що завдається народному господарству від забруднення атмосфери викидами сірчаного ангідриду Щекінською ГРЕС», в 1976 році розроблено методику визначення ефективності від оздоровлення атмосфери на підприємствах алюмінієвої промисловості, в 1977 році розроблено методику визначення збитку, що завдається народному господарству забрудненням атмосфери підприємствами моделеплавильної промисловості. В 1978 році під керівництвом Балацького О. Ф. було виконано науково-дослідну роботу на тему «Визначення наслідків забруднення атмосфери від шкідливих викидів підприємств Щекінського промрайону» та розроблено методику визначення економічної ефективності заходів з оздоровлення атмосфери на Щекінському ВО «Азот». Протягом 1978–1980 років очолювані О. Ф. Балацьким вчені розробили «Прогноз економічного збитку від забруднення атмосфери до 1990 року» і «Методику довгострокового прогнозування економічного збитку від забруднення атмосфери». Одночасно в рамках науково-

дослідної роботи для підприємств алюмінієвої промисловості сумчанами було визначено гранично допустимі викиди шкідливих речовин та розроблено заходи з їх поетапного зниження» [2].

В результаті напруженої роботи сумських вчених, очолюваних О. Ф. Балацьким, вже до восьмидесятих років минулого століття були розроблені методики визначення збитку, який завдається національному господарству внаслідок забруднення атмосфери, що послужило основою для розроблення заходів із зниження шкідливих речовин в атмосфері в наступні роки.

В наступні десятиріччя дослідження сумських вчених поширилися на інші регіони. Наприклад, в 1984 році група, очолювана О. Ф. Балацьким, дослідила наслідки глобальних змін клімату, в 1985 році - здійснила економічне обґрунтування атмосфероохоронних заходів в м. Єревані і визначення економічної ефективності гігієнічних рекомендацій в територіальних комплексних системах охорони природи при розміщенні продуктивних сил (на прикладі БАМ). Одночасно в 1985 році в Сумах були розроблені методики комплексної економічної оцінки заходів з охорони навколишнього середовища та соціально-економічної ефективності розвитку територіально-промислових комплексів. В 1986 році методика оцінки ефективності заходів з охорони навколишнього середовища міст була апробована сумськими вченими в містах Норильск, Талнах, Кайеркан [2].

В 1990 році О. Ф. Балацький та його співробітники поширили свої дослідження на оцінку наслідків, пов'язаних з попаданням відходів виробництва в компоненти природного середовища, оцінку соціально-економічних змін при забрудненні поверхневих і морських вод та оцінку впливу змін кліматичних умов на функціонування економічної системи.

Таким чином, до 1991 року сумська наукова школа економіки природокористування, очолювана О. Ф. Балацьким, сформувала методичні основи визначення збитків від забруднення атмосфери, водного середовища, розміщення відходів виробництва в компонентах природного середовища, а також від глобальних змін клімату.

Напрацювання цієї школи були використані в 1991 році при прийнятті Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], а також при впровадженні в Україні плати за забруднення навколишнього середовища [4].

Методика визначення розмірів плати та стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища України поширювалася на всі підприємства, установи, організації, закордонні юридичні і фізичні особи, які здійснюють на території України будь-які види діяльності, в результаті яких завдається шкода навколишньому природному середовищу [4, с. 9]. Про ґрунтовність підготовки цієї методики свідчить той факт, що вона використовується до нинішнього часу практично без змін.

Важливість нової науки визначило введення Вищою атестаційною комісією України спеціальності для здобуття наукового ступеня кандидата і доктора економічних наук – економіка природокористування і охорони навколишнього середовища. Одночасно Міністерство освіти і науки України включило в перелік дисциплін, які вивчають студенти дисципліну економіка природокористування.

При цьому піонером із захисту дисертацій за спеціальністю економіка природокористування і охорони навколишнього середовища знову став Сумський державний університет, а очолив спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій вже відомий вчений О. Ф. Балацький. Дякуючи цій раді сьогодні вчені з науковим ступенем за спеціальністю економіка природокористування і охорони навколишнього середовища працюють в різних регіонах України, створили і розвивають, вище зазначені, київську, львівську, одеську і інші школи за спеціальністю економіка природокористування.

СПИСОК ЛІТЕАТУРИ

1. <http://www.sumdu.edu.ua/general/structure/departament/lead/sci.xml>
2. http://www.sumdu.edu.ua/general/structure/branch/library/date/sc_school_fouders.rtf
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 41. – С. 546.
4. Базовые нормативы платы за загрязнение окружающей природной среды Украины и Методика определения размеров платы и взыскания платежей за загрязнения окружающей среды Украины / Под общей редакцией д. э. н. В. Я. Шевчука // Авторский коллектив: заслуженный деятель науки и техники Украины, д. э. н. О. Ф. Балацкий (научный руководитель), к. э. н. П. В. Жук, В. С. Кравцов, Б. А. Семенко, О. И. Черкасс, М. В. Ярош. – К., 1993. – 22 с.